

SÖZLÜ TARİH ATÖLYESİ VII

GÖRÜŞMECIYE NASIL ULAŞILIR?

Belli bir konuyla ilgileniyorsunuz, en azından hangi kitlenin sizin için doğru kitle olduğunu biliyorsunuz, ama belki kişileri teke tek tanımıyorsunuz. Burada aracı kişileri kullanmanın en uygun yöntem olduğunu düşünüyorum. Bizim toplumumuzda gazeteye ilan verip sözlü tarih için görüşmeci bulmak bana biraz soğuk görünüyor. Daha çok, gerekli ortamlara girip, aşağı yukarı kiminle görüşebileceğinizi düşünüp aracıları kullanmak iyi bir yöntem. Ben hep bu şekilde çalışıyorum. Bir de görüştüğünüz insanlar sayesinde görüşülecek yeni insanları bulabilirsiniz. Kendi aileniz değil, ama ailenizin bir tanıdığı olabilir. İzin alma sürecine geldiğiniz zaman o kişinin sizi reddetmemesi için araya bir şekilde birisini koymak gerçekten çok fark yaratır. Sizi hiç tanımayan bir insan, talebinizi çok daha kolay reddedebilir.

Toplumumuzda güven çok kişisel bir duygu ve kişisel ilişkiler üzerinden yürüyor. Benim gibi, öğrencilerim de çoğu zaman bunu yapıyor. Aracının işi aktarıp izin bağlamında yardımcı olmasını da rica edebiliyorum. Görüşmecilerle görüşmeyi yapmadan evvel buluşmanın bazen dezavantajları olabiliyor. Kişiler görüşmeyi yapmadan evvel, yani siz hazırlıklı değilken teyibinizi getirmemişken konuyu anlatmaya başlıyor; çünkü onlar için görüşme veya görüşme öncesi gibi bir süreç yok. Sonuç olarak bir ilişki var, siz bir konuya meraklısınız, ama o da anlatacak. Bu çok büyük bir dezavantaj; çünkü bir kere anlatılan bir anekdotu aynı doğallıkla tekrar anlattırmak çok zor olabilir. Bu açıdan, ben o kişinin evine gidip vakit geçireceksem genelde bunun kayıt cihazıyla ve bir an önce kayda girerek gerçekleşmesini tercih ediyorum; yani aracılarla yapılan telefon görüşmesi veya çok kısa bir buluşmayla. Eve gitmek genelde bir sohbeti gerektiriyor. Sohbet girdiğiniz vakit görüşmeye de girmiş oluyorsunuz. Görüşme de ideal olarak o kişinin evinde gerçekleşmeli. Yine “ideal olarak” diyorum, çünkü bu her zaman mümkün değil; ama kişiye ses kayıt cihazını mümkün olduğu kadar unutturmak, onun kendini güvende ve güçlü hissetmesini istiyoruz. Bir insanın evinde misafirsenez siz daha güçsüz konumdasınız, orası onun evi ve ipler onun elinde. Ayrıca evine gittiğinizde onun iç dünyası hakkında da bilgi sahibi oluyorsunuz, çünkü yaşam alanını, yaşam biçimini görüyorsunuz; yani siz etnografik gözlem yapıyorsunuz aynı zamanda. Birçok şey öğreniyorsunuz: Nasıl bir ev; duvarda neler asılı; kimler gelip gidiyor? Kişinin sınıfsal konumu, kültürel kimliği hakkında birçok bilgiye eriştiriyor bu sizi. Ayrıca diyelim ki evinde

aile tarihiyle veya geçmişiyile ilgili başka belgeler varsa bunları sizinle paylaşması için ideal bir ortamda bulunuyorsunuz o anda. Bu açıdan, ideal olan, görüşmeyi evde yapmak.

Bir insanla teke tek konuşma yapmak her zaman mümkün değil; çünkü bizim evlerimizde çok misafir, gelen giden, çocuk olabiliyor, yani gerçek ortamlarla ideal ortamlar birbirinden farklı. Bunu her zaman ayarlayamıyorsunuz. Ama izin alırken bir sözlü tarih görüşmesinin herhangi bir sohbetten veya misafirlikten farklı olduğunu vurgulamak çok önemli, çünkü kayıt yapacaksınız. Bunu söylemek zorundasınız. Özel bir ricada bulunacaksınız ve bunun işlemlerini ümit edeceksiniz. Onlardan istediğiniz şey en azından iki-üç saat rahat bir konumda olduğu bir günde görüşmek. Bir yere yetişecek bir insanla görüşme yapmak gerçekten çok stresli. Rahat konumda iki-üç saatini verebileceği, telefonunu kapatabileceği, mümkün olduğu kadar sakin bir ortam gerekli. Görüşme yapacağınız odanın kendisi bile önemli; odanın içindeki ve dışarıdaki gürültüler kaydınızı etkileyeceği için, bunları baştan düşünmeli ve anlatmalısınız. Teke tek kalmanız karşınızdaki kişinin konsantre olması için çok önemli, ilişkiyi kurup sürdürmeniz için o iki-üç saatin bölünmemesi sizin alacağınız ürün açısından önem taşıyor.

GÖRÜŞMECİYLE İLK KARŞILAŞMA VE GÖRÜŞME SÜRECİ

Aracı yoluyla ya da telefonla, kısa bir buluşmayla kişiye bilgi verdiniz, izniniz aldınız. Gününüzü, zamanınızı ayarladınız; görüşme günü geldi, evine gideceksiniz. Hazırlığınız nasıl olmalı? Görüşmeye gittiğiniz vakit çok önemli bir hazırlık süreci geçirdiğinizi biliyoruz. Nasıl sorular hazırlamak, nasıl sorular düşünmek gerektiğini daha sonra konuşacağız, ama önce bunun altını çizelim: Görüşmeye elinizde uzun bir soru listesiyle gitmemelisiniz. Siz anket yapmıyor, daha çok, sıcak bir sohbet havası yaratmak istiyorsunuz ve en son yapmak istediğiniz şey sanki belirli sorulara cevaplar alacakmış ve bir sorudan ikincisine geçecekmişsiniz gibi bir izlenim yaratmak. Nasıl ki izin formlarında bir soğukluk varsa, soru formlarında da aynı soğukluk var; yani o kişi sanki binlerce kişiyle görüşülecekmiş gibi bir hisse kapılabilir. Bazen öğrencilerim “Ne yapacağız?” diye soruyor. Soru formlarını götürmüş olduklarında görüşme yapılan kişi formu alıp bakmak istiyor, soruları bilip ona göre cevap vermek için. Sanki teste giriyormuş gibi soruları yanınıza götürmekte böyle bir sorun var, ayrıca zaten bu bir yanılsama, çünkü ne olup bitecekse orada o anda olacak; daha evvel kestiremezsiniz sonunun ne olacağını. Bu, ev ödevini yapmayacağınız anlamına gelmiyor, yine soru hazırlayacaksınız, ama oraya elinizde kâğıtlarla gitmeyeceksiniz. Anksiyeteye

girerseniz küçük bir karta bazı hatırlatma notları koyabilirsiniz ama o kadar. Bir defter kalem ve teybinizle gitmelisiniz. Sonuç olarak bir yere misafir olarak gidiyorsunuz ve o misafirliğin bütün kurallarını uygulamak gerekli. Evet, bu bir araştırma, çok ciddi bir iş yapıyorsunuz, kendinizi çok ciddiye alıyorsunuz, ama sonuç olarak siz misafirsiniz. Oradaki ortama uyum sağlamak zorundasınız. Ne kadar dil dökseniz de, karşınıza bir köpek de çıkabilir, konuşacağınız kişinin eşi de; dışarıda inşaat da olabilir. Kısaca, başınıza her türlü şey gelebilir. Burada biraz *humour*, biraz esneklik ve durumu bir şekilde idare etme dürtüsüyle adapte olacaksınız, çünkü bir insanla bir ev ortamında çalışıyorsunuz; her şey olabilir. Bir sözlü tarih görüşmesi inanılmaz konsantrasyon gerektiren, yorucu, ter döktürücü bir iş. O eve girdiğiniz andan itibaren bir yandan bir performans yapıyorsunuz. Bu performans, sohbet. Birlikte konuşuyorsunuz, misafirliktesiniz, ama bir yandan da inanılmaz bir dikkatle, hiçbir şeyi kaçırmadan bütün olan biteni gözlemlemek zorundasınız, çünkü ilerde onları kaydedeceksiniz. Karşınızdakinin yaptığı ve söylediği –beden dili dahil olmak üzere– her şeyi büyük bir dikkatle izleyip, her şeyi dinleyip, durumu takip edip izlemek ve ilerletmek zorundasınız. Gerçekten çok yorucu, konsantrasyon gerektiren bir işten söz etmekteyiz.

Bir program var, “beşN birK”. Bir görüşmenin aslında “beş N bir K” soruları süreci olduğu söylenebilir. Sizin cevaplarını aradığınız sorular “ne, nerede, ne zaman, nasıl, neden, kim” sorularıdır ve en önemlisi “Neden?”dir. Bildiklerinizi biraz arkaya atıp, daha çok soru sormaya yönelmeli, özellikle ilk görüşmede mümkün merteye dinleyici konumunda olmalısınız.

İlk görüşmenin asıl amacı ilişki kurmaktır; ilişki ve karşılıklı güven. O kişiyi büyük ihtimalle tanımayan veya az tanıyorsunuz. Görüşmenin başarılı olabilmesi ve yeni görüşmelere kapıyı açabilmesi için en önemli şey ilişki ve güven. İlk görüşmede sadece anlatılanlara, yani “Ne?” sorusunun cevabına odaklanmamalısınız. İki şey yapıyorsunuz: Birincisi, ilişkiyi belirliyor, güveni alıyorsunuz. İkincisi “Ne?” sorusuna verilen cevaplarla yavaş yavaş konuya girmeye başlıyorsunuz. Zaten birden fazla görüşme yapacaksınız, ama birinci görüşmenin amacı ilişki kurma, güven ilişkisi yaratma. Üçüncü göreviniz karşınızdaki kişiyi konuşturmak olmalı. Birinci görüşmenin başarısının ölçüsü, anlatıcının uzun uzun konuşması, soruların çok kısa ve az olmasıdır. Bu görüşmede siz konuşturmak derdindediniz, çünkü tanımak istiyorsunuz. Her ne kadar konuyu bilerseniz, kişi hakkında biraz bilgi sahibi olsanız da aslında yapmak istediğiniz şey o kişinin kendisinin önemli bulduğu konu ve olayları kendisinin belirlemesi; siz onu yönlendirmek istemiyorsunuz.

Örnek olarak bir yaşam öyküsü görüşmesini ele alalım. Size verdiğim örnek sorulara bakabilirsiniz. Örnek yaşam öyküsü soruları çok kısa, açık uçlu, “evet-hayır” cevabı olmayan, betimleyici, “Anlat” diyen tanımlayıcı sorular. İstedığınız, o kişinin o sorulara cevap verirken uzun uzun ayrıntı anlatması, genellemelere gitmemesi. Bir ikincisi de anekdotlar anlatması ve resimler çizmesi, yani betimleme yapması. Sözlü tarihin verebildiği en önemli şey bu, yani “tarihin satır araları” dediğimiz şey bu ayrıntılar, anekdotlar ve o kişiye özgü hikâyeler.

Özellikle erkeklerle yapılan sözlü tarih görüşmelerinde “Niye önemli, niye konuşuyoruz bu konuyu?” diye düşünüp genele girmesinin çok daha doğru olacağını düşünür karşınızdaki kişi. Siz kişisel ayrıntıya girmeye çalışırken bunun yerine kitap gibi konuşup genellemelere gider. Kadınların sözlü tarih görüşmeleri daha istediğiniz gibi olabiliyor, çünkü kadınlar daha çok ayrıntı üzerinden konuşur, anekdotlar anlatırlar. Sıradan hayatın içinde oldukları, kişisel konuşmaktan çekindikleri için oraya daha çok girebilirler. Birinci görüşmede yapmak istediğiniz şey, mümkün olduğu kadar karşınızdakinin anlatmasını sağlamak.

Siz diyelim ki, belli olaylar ve belli konularla ilgilisiniz. O kişinin o olay ve konularla ilgili olduğunu biliyorsunuz; ama belki onun hayatında önemli başka konu ve olaylar da vardır ve siz bilmiyorsunuzdur. Bunları öğrenmenin yolu hem dinlemek, hem de anlatıcının görüşmenin yapısını korumasını sağlamak. Bunu yapmanın yolu da dinlemek ve sessizlikleri kullanmak.

Sözlü tarih görüşmesine soru listesiyle gelmemenizin, bir sorudan ikinci soruya geçmemenizin nedeni şu: “Ben birisiyle ilgili bir görüşme yapacağım, ev ödevimi yapıyorum ve gayet teorik bir soru listesi hazırlamalıyım” bakışı gerçekten çok teorik, çünkü o insanı henüz tanımıyorsunuz. Siz sadece bir egzersiz yapıyor ve bu egzersizi aklınıza nakşediyorsunuz. Aklınızda önemli bazı tarihler, olaylar, her zaman sorulabilecek sorular oluyor, bunları özümsüyor ve ezberliyorsunuz. Bir süre sonra zaten biliyorsunuz. Oraya gittiğinizde bunları sırayla soracağınızı kesinlikle düşünmeyin. Bu sadece bir ön hazırlık, yani ev ödevi. Orada yaptığınız şey çok farklı. Diyelim ki, “Babanızın ailesinin geçmişi hakkında bildikleriniz anlatır mısınız?” diye başlıyorsunuz. Karşınızdaki “Ben Kayseriliyim, babamın dedesi tüccarmış” diye başlıyor ve bir noktadan sonra susuyor. İnsanlar susunca bir rahatsızlık yaşıyor. Orada yapılacak en büyük hata hemen bir soru daha sormak. Bunu yapmıyoruz, duruyoruz. Sessizlikler çok önemli; çünkü sessizlik o kişinin konuşulan konuyla başka bir

konu arasında kendisi için önemli olan ve bağlantısını belki bilmediğimiz bir konuyla ilişki kurmasını sağlıyor; yani onun kendini kavramsallaştırma sürecini anlıyor ve bekliyoruz. Bazen kişi size dönüp “Başka sorun var mı?” diyebilir; o zaman sorabilirsiniz sorunuz. Ama çok zaman o kişi başka bir şey anlatmaya başlıyor. Burada şu yanılısma gündeme geliyor: “Bu benim sorularımda yoktu, bunu niye dinleyeyim! Zaten teyp doluyor, iki saatim var” deyip o kişinin sözünü kesmek ya da “Bir dakika, biz bunu konuşmayacaktık, başka bir olaydan bahsediyorduk, ona gelelim” demek. Sorularınızda önce dede, sona baba, sonra o kişinin kendisi var, yani belli bir kronoloji söz konusu. Düzgün gidelim, hayatını sırasıyla anlatsın. Kimse hayatını sırasıyla anlatmaz, çünkü öyle yaşanmıyor. Freud’un *free association* dediği şey bu; yani “kitap” diyorsunuz, o “pipo” diyor. Kafamızda sürekli önemli bulduğumuz konular arasında bağlantı yapıyoruz. Bu bağlantı aslında bizim teorilerimiz, hayatı nasıl anlamlandırdığımız. Bu yüzden bir insan konuşurken bekliyoruz, o sessizlikten bizi hangi konulara götürdüğünü görüyor ve sakın sakın onunla birlikte dolaşılıyor. Bu, faydalı olmasının yanında anksiyete yaratan bir yöntem; çünkü her söyleneni hatırlamanız çok zor. Bir anda mesela bir mekândan başka bir mekâna, bir tarihsel olaydan başka bir zamana, kendi kronolojisinde belli bir zaman başka bir yere gidiyor kişi ve siz sürekli kafanızda önceden hazırlamış olduğunuz soruları tutuyorsunuz. Mesela ilkokul çağını konuşmadı, bu hep aklınızda duruyor. Siz yine belli şeyleri öğrenmek istiyorsunuz, belki ileride onları soracaksınız. Ama ille de karşınızdakinin sözünü kesip o anda sormak gerekli değil. Bu açıdan, özellikle birinci görüşmede kişiyi takip etmenin önemini vurgulamak isterim.

Daha sonra transkripsiyon yapıp görüşmeyi analiz etmek, anlamlandırmak istediğiniz vakit bunun çok faydasını göreceksiniz; çünkü hem o kişinin tarihinde, hem tarihte önemli olan ve belki bilinmeyen bazı olaylar ortaya çıkabilir. Daha da önemli olan, konuştuğu meseleleri nasıl açıkladığını ve bunlar arasında nasıl bir ilişki kurduğunu, kendi hipotez ve argümanlarını orada bulabilirsiniz. Bir insana belli bir şey için gidersiniz, bir olaya tanıklık ettiği için önemlersiniz onu; ama sadece o konuyu konuşursanız kaçırabileceğiniz şeyler olabilir. Beklemediğiniz bir insan beklemediğiniz bir konu hakkında bilgi ve fikir sahibi çıkabilir. Bu bana çok olmuştu. Görüşmeye gittiğinizde eğer serbest bırakırsanız size birdenbire tamamen yeni bir kapı açar ve birden kendinizi bir ikinci konunun araştırmacısı olarak bulabilirsiniz.

Sonuç olarak insanların tek bir deneyimi yok; bir görüşme dallanıp budaklanıp sizi tamamen yeni bir araştırma alanına da sürükleyebilir. Onun bahsettiği ve sizin ilgilendiğinizi

bilmediğiniz, hatta haberiniz bile olmadığı bir olayla ilgili bir şeyler öğrenirsiniz. Bu sefer başka insanlar bulup o olayı konuşmaya çalışabilirsiniz.

Görüşmenin ne kadar uzun süreceği konusunda ilgili söylemek istediğim bir şey var. Siz çok yoruluyorsunuz, o kesin, karşınızdaki de yoruluyor. Siz daha çok yoruluyorsunuz, çünkü bu işi yapıyorsunuz. Her şeyi hatırlamak ve yönetmek gibi bir işiniz var. Genelde iki-üç saat iyi bir ortalama. Altı saat konuşanlar olabilir, benim başıma geldi. Kasetim bitti, pilim bitti, kendi pilim bitti, ama hâlâ konuşuyorlardı; bunları da yaşadım. Bir insanla tekrar görüşme şansınız varsa iki-üç saat görüşme iyi bir ortalama. Bir de istediğiniz özel bir ortam var: Telefon kapanacak, başkaları gelmeyecek. Böyle bir ricada da bulunduğunuz için çok zorlamamalısınız. Ortalama iki-üç saat diyoruz ama bir saat olup size çok iyi malzeme veren iyi görüşmeler de çıkabilir. Ben kaydı genelde o eve gider gitmez en kısa zamanda başlatıp, cihazı da mümkün olduğu kadar kapıdan çıkana kadar kapatmamaya çalışırım; çünkü ne zaman ne olacağı belli olmaz. “Görüşme başladı, şimdi görüşme bitti” diye bir şey yok. Mesela bir ara vermek istersiniz, diyelim size çay ikram edeceklerdir, çay masasında öyle bir şey anlatır ki, onun kaydetmediğiniz için çok kötü hissedersiniz. O nedenle ben tedbir olarak en kısa zamanda teybi çalıştırıp kapıdan çıkana kadar da kapatmam.

Teknoloji konusunda bir iki şey söylemek istiyorum. Sonuç olarak derdimiz kayıt. Nasıl bir kayıt teknolojisi seçeceğimiz, onu nasıl kullanacağımız konusunda kendimizi geliştirmemiz gerek. 1960'lara kadar hafif ve ucuz kayıt cihazları olmadığı için bu iş ancak büyük kurumların sponsorluğunda yapılabiliyordu. Mesela 19. yüzyılın sonu-20. yüzyılın başında ilginç kayıtlar var; Amerikan yerlilerinin ritüellerini New York Natural History Museum gibi yerlerde izleyebiliyorsunuz. Hatta fotoğrafları ve görüntüleri de var, ama bu, büyük bir ekip gerektiren, çok daha formal bir ortam yaratan, görüntüsü çekilen kişileri bir yerde zoraki bir performansa zorlayan çok farklı bir teknoloji. Hatta ilginçtir, erken antropoloji döneminde, yani 1910-1920'lerde Amerikan yerlileri üzerine çalışırken, kaybolan bir kültürü koruma telaşıyla müzecilik ve korumacılık anlayışı içinde Amerikan yerlilerinin hızla değişmekte olan gerçek hayatını göstermek yerine, o gerçek hayatın ibarelerini mümkün olduğu kadar temizleyip, sadece yerli kültüre ait olan öğeleri koyup neredeyse bir sahne yaratıp çekiyorlardı.

Mesela Franz Boas enteresan bir kişilik; Columbia Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nü kuran ilk antropologlardan. Boas, Batılı giyimi kabul etmiş yerlilere atalarının giysilerini giydirerek

gerçekten zoraki, folkloristik güdüyle tasarlanmış görüntüler çekmişti, çünkü orada bir şekilde kaybolan bir kültürü koruma hissiyatı vardı. Şimdi bu işlere bakış çok değişti. Eğer bir çekim yapılacaksa, kişinin sıradan hayatının içinde gerçekleştirilmeli bu. Artık çok hibrit ortamlarda yaşamaktayız. Köyden kente göç etmiş bir kişinin sıradan hayatının içinde çok hibrit şeyler olabiliyor; köyle, kentle ilgili birçok şeyi bütünleştiriyoruz bünyemizde. Bu işi mümkün merteye olduğu gibi, kayıt cihazlarının da mümkün olduğunca etkilemediği bir ortam yaratarak yapmak gerekir. Bu yüzden ben ilişki ve güvenin kurulacağı ilk görüşme için kendi açımdan –herkes kendi projesine göre farklı seçim yapabilir– genelde ses kaydını tercih ederim; çünkü küçük, dijital bir cihaz, insanların bir süre sonra unutabileceği, ekstra bir insan gerektirmeyen bir teknoloji.

Burada yine de izin almak zorunda olduğumuzu unutmamalıyız. Bazen öğrenciler “Çok hassas bir konu var, bu konuyu teybi gizleyerek kaydedebilir miyim?” diye soruyor. Bu bizim kesinlikle düşünmememiz gereken bir şey; profesyonel etiğe tamamen aykırı. Bir insanın kayıt yapılmadığını düşündüğü bir ortamda anlattığı bir şeyi nasıl kullanabiliriz? Böyle bir şey söz konusu değil. Onun için, bütün problemlerine rağmen kayıt yapmak zorundayız, ama izin alarak. O kaydı niye yaptığımızı da uzun uzun anlatmamız gerçekten çok önemli, çünkü hafıza yanılışlarıyla dolu. Not almak hiçbir şekilde ses kaydının yerini tutmaz. Materyali kullanma sürecinde bir insanın “ne” dediği kadar, “nasıl” dediği de önemli. Ses kaydı olmazsa o bir sözlü tarih görüşmesi değildir. Siz insanlarla istediğiniz kadar sohbet edin, sözlü tarih yapmış olmuyorsunuz. Ben bunu kesinlikle çok fazla hissediyorum. Sizin sonra yapacağınız bütün iş o sesin, hatta sadece anlatıcının değil, sizin de sesinizin, yani iki kişi arasında kurulan ilişkinin, soru ve cevapların, bütün o performansın ya da bağlamın tekrar dinlenebilmesine, tekrar o anın yaşanabilmesine bağlıdır. Eğer dijital bir cihaz kullanmayı seçiyorsanız cihazı önceden çok iyi tanımanız, kitapçığını okumanız, onunla hemhal olmanız gerek; çünkü en kötü şey –benim değil ama öğrencilerimin başına geldi– bir yere gidip, konuşmayı kaydettiğinizi sanıp, heyecanlanla eve gidip daha sonra kaydın gerçekleşmediğini fark etmektir. Bunun olmaması için makineyi çok iyi tanımanız, çok denemeniz gerek. Ayrıca görüşmeye gittiğinizde makine her bakımdan hazır olmalı, siz orada makineyle oynamamalısınız, çünkü karşınızdaki rahatsız olur bundan. Makine mümkün olduğu kadar minimal bir şekilde kalmalı. Her görüşme için mutlaka yeni pil kullanacaksınız. İç mikrofonu olan cihazlarda dahi dış mikrofon kullanmaya çalışın; çünkü ses kalitesi için en önemli şey mikrofon. Küçük yaka mikrofonlarını da kullanabilirsiniz, ama dış mikrofonu da önceden yerleştirin. Yaka mikrofonunu yakaya takmıyorsunuz; çünkü insanlar ayağa kalkıyor, rahatsız

oluyor, size bir resim göstermek için kalktığında mikrofon düşüyor. Mikrofonu görüşme yapacağınız kişinin yanında bir sehpa koymak yeterli. Aynı zamanda sizin de cihazın işlediğini, ışığının yandığını, varsa pil göstergesini görebileceğiniz bir yer olmalı burası.

Dijital cihazlar işinizi çok kolaylaştırıyor, çünkü eskiden doksan ya da kırk beş dakikayı hesaplayıp kaseti çevirmek ve tekrar makineye dikkat çekmek zorundaydık, yıllarca bunu yaptık. Oysa dijital makinelerde karşınızdaki isterse on saat konuşsun, kayıt yapabiliyorsunuz. Kayıt kalitesi de daha iyi. Bu makinelerden örneğin Olympus'lar çok kullanılıyor; aşırı pahalı değiller. Makinelerin ekstra özellikleri her zaman başa dert açar, her zaman *manual* tercih etmek iyidir. Mesela sesi duyunca açılıp kapanan makineleri hiç kullanmamak lazım, mutlaka bir hata yaparsınız. *Pause* butonunu da kullanmayın; tekrar çalıştırmayı unutabilirsiniz. Dijital, ufak ve pahalı olmayan makineler en pratikleri, fakat sesi sıkıştırıyorlar. Eğer radyo gibi kaliteli ses kaydı istiyorsanız, özellikle ses üzerine çalışan bir iş yapacaksanız, daha pahalı ve sesi sıkıştırmayan makineler kullanabilirsiniz; ama bunun parasını finanse edecek bir sponsor bulmanız gerekli. Bildiğiniz gibi, artık sesi kesip biçmek, işlemek de çok kolay.

Kısaca, internet ve dijital devrim sözlü tarihe çok faydalı oldu, ama aynı zamanda bazı tehlikeleri de beraberinde getirdi. Görüşme yaptıktan sonra kaydı mutlaka aynı gün bilgisayara geçirin. Bir sözlü tarihçi bir kütüphaneci, bir arşivci gibi düzenli olmalı. Her şeyi düzenlemek, dosyalamak gerekiyor. O yüzden, kaydettiğiniz bilgiyi hemen bilgisayara aktarın, başka bir yere kopyasını alın, ismini koyun. Bunlar çok basit şeyler gibi duruyor, ama birçok insan bu işlemleri yapmıyor.

Metot açısından en önemli şey, görüşme. Birinci görüşmeden bahsediyorduk. Birinci görüşmede ilişki ve güven kurmaya değindik. Kendimizi nereye koyacağımız meselesi de önemli. Birlikte bir iş yapıyorsak, bir ilişki ise bu, o zaman biz de oradayız. Bir yandan konuyla ilgili konuşmak, kişiyi yönlendirmek, konuyla ilgili kendi hipotezlerimizi ortaya atmak istemiyoruz, ama o kişi bizi özel olarak tanımak istiyorsa çok açık davranmamız gerekiyor; çünkü bizim onu merak ettiğimiz gibi o da bizi merak edebilir. Bu çok doğal; siz de onlara soruyorsunuz. Sonuç olarak çok fazla konuşmamak kaydıyla, açık ve dürüst olarak kendinizi anlatmanız gerekiyor. Bunun önemli olduğunu sanıyorum. Ben birisine kendimi açmazsam onun kendini bana açmasını nasıl bekleyebilirim?

Bazen bu dinamikler çok enteresan olabiliyor. Siz kendinizden az da olsa bahsederken onun da kendisiyle ilgili anlatabileceği bazı şeyleri tetiklemiş oluyorsunuz. Şöyle bir örnek vereyim: Diyelim ben İstanbulluyum. İstanbul'da doğup büyüdüm ve çok farklı dünyalardan insanlarla yaşadım, çalıştım, görüşmeler yaptım. Çoğu zaman o insanların ilk sorularından biriydi şuydu: “Bu İstanbullunun burada ne işi var?” Ardından gelen soru da “Bizi nasıl anlayabilir?” Belki söylenmeyen bir ikinci soru vardı benimle ilgili; kültür farkı, sınıf farkı, dünya farkı gibi. Düşünebilecekleri kurguyu biraz değiştirmem gerekiyordu, çünkü bana açılmaları zor olabilirdi. “Kimliği böyle olan veya bize böyle görünen bir insana bunu anlatırız” gibi doğal bir durum var ortada. O yüzden de benim sadece kimlik bilgilerimi değil, Leyla ve insan olarak onlara kendimi hissettirmem gerekiyordu.

Sözlü tarihte çok kişisel ve sezgisel çalışmanız gerekiyor. Sizin heyecanlarınız, öz karakteriniz de çok önem taşıyor. Evet, görünüşte böyle olabilir, ama aynı dili konuşabileceğinizi, bir yere gelebileceğinizi bir şekilde baştan hissettirmeniz gerekli, çünkü öyle olmadığı sürece çok yüzeysel bir yerde sıkışıp kalabilirsiniz. Genel ve yüzeysel bir hikâyeye gerçekten içinde bir derinlik ve hissiyat olan bir hikâyeyi birbirinden ayırt etmek çok kolaydır. Birisi size o kapıyı açmadıysa bunu hemen hissedersiniz. O zaman iyi bir sözlü tarih görüşmesi yapmıyorsunuzdur. Bu durumda “Ben ne yapıp da bu kapıları açarım?” diye düşünmeniz gerekiyor. Bu kapıları açmak için en önemli malzeme sizsiniz. Bedensel, sezgisel davranışınız ve empati antropoloji eğitiminde her zaman üzerinde durulan bir konudur: “Evet, ben bu insanın gözlerinden dünyaya bakmıyorum, ama orda da doğabilirdim. Oradan baksaydım nasıl olurdu? Ben bunu bilmek istiyorum ve o da benim hakkımda bunları bilmek istiyorsa onunla paylaşabilmeliyim.” Diyalog dediğimiz şey bu kadar karmaşık, felsefi bir iletişim içeriyor. Bu nedenle biz sadece X zamanda ne olduğundan değil, başka bir şeyden bahsediyoruz. Duygu dünyasına eğiliyor, insanların çok derin arzularını, korkularını ve hislerini, yani pandoranın kutusunu açıyoruz.

Kendi çalışmamdan bir örnek vereyim: Gülümser Kalik adlı biriyle görüşme yaptım, genç bir kadındı. Bir aracı kişi bana “Çok derin düşünen, ilginç bir kadın var ve Güneydoğulu; güzel şeyler anlatabileceğini düşünüyorum” dedi. Ben biraz hazırlıksız yakalanmıştım, çünkü hakkında çok fazla bir şey bilmiyordum. İnsanlarla konuşmaya başladığınız vakit genelde size doğum tarihlerini söyler veya çocukluklarından başlarlar. Gülümser Hanım'ın ilk söylediği şey Dersim 1938'di. Aşağı yukarı yirmi yaşlarında bir genç kadındı. O zaman hazırlıksız yakalandığım bu konu hakkında uzun süre okumam ve çalışmam gerekti.

Daha önceki kuşakların izlerinin bizim içimizde ne kadar yaşadığından bahsetmiştik. Öyle travmatik bir olaydan bahsediyoruz ki, yirmi yaşında genç birisi bile kendisine söz verildiğinde 1930'larda yaşanmış bu olayla başlıyor. Yaşam öyküsü böyle başladı. Aslında anneanesiyle ilgili görüşme yaptık, çünkü o genç kadın Dersim 38'i anneanesi üzerinden yaşamış, bu olay onun bedenine anneanesi yoluyla kazınmıştı. Bir anlamda çift tanıkla karşılaştığım, yaşayan ve yaşamayan iki kadınla bir arada görüştüğüm söylenebilir. Böyle bir deneyim bazı konularda ne kadar bilgisiz, ne kadar cahil olduğumu ve tabii ki bize öğretilen tarihin içindeki sessizlikleri fark etmeme yol açmıştı. Bir şekilde orada şu mesajı vermeye çalışmışım: “Ben bu konuda tamamen bilgisiz olabilirim, tecrübem olmayabilir, başka bir dünyanın insanı olabilirim, ama bir insan olarak senin hislerini paylaşmaya hazırım; dinlemek istiyorum, anlat.” O dinleyici konumuyla başladı, görüşme sonradan çok farklı yerlere gitti.

GÖRÜŞME SÜRESİ İÇİNDE YAŞANABİLECEK SORUNLAR VEYA ÖZEL DURUMLAR

Görüşme süresi içinde zaman zaman insanlar bir olayı anlatırken teybi kapatmanızı isteyebiliyor. Bu durumda ne yapmak, nasıl davranmak gerekiyor? İdeal olarak teybi kapatmak istemiyorsunuz; çünkü o durumda sözlü tarih yapmaz konumdasınız; kişisel bir ilişkide, kişisel bir hikâyeyi dinliyorsunuz. Onun nasıl anlatıldığı hakkında da bir bilginiz kalmıyor. Biliyorsunuz, ama bilmiyorsunuz. O yüzden, kişiler teybi kapatmanızı istediği vakit ilk önce kapatmamak için bir çaba göstereceksiniz. İzin alırken söylemiş olduğunuz şeyleri tekrar söyleyeceksiniz. Söylemek istediğiniz, daha doğrusu hissettirmek istediğiniz şey şu: “Bizim aramızda bir güven ilişkisi var; kayıt yapmamın nedeni, hafızama güvenmemem. Bu malzemenin kullanımı sizin iznimize bağlı ve anlattığımız her şeyin bundan sonra gideceği yer sizinle bağlantılı. Bu nedenle, istemediğiniz bölümler sonradan çıkarılabilir, kimseye gösterilmeyebilir, hatta sonradan silinebilir ama benim kendi malzemem olarak dinlemem ve bilmem için anlatın, bana güvenin.”

Karşınızdaki insanın bunu kabullenmesi size ne derece güvendiğine bağlı. Bu çabada her zaman başarılı olamayabilirsiniz, çünkü sadece siz yoksunuz işin içinde. İnsanlar çok büyük acılar, çok büyük travmalar yaşadı bu ülkede. Çok büyük korkuları var ve haklılar. O yüzden, bir insan bir noktada “Hayır, teybi kapatmazsan olayı anlatmam” dediği vakit yapabileceğiniz bir şey yok; son kertede tabii ki kapatacak ve hafızanıza yazacaksınız. Bu durumda mümkün olduğu kadar hızlı bir zaman içinde teybi tekrar açmalısınız. Bu da tamamen o kişinin size ne

kadar güvendiğiyle ilgili. İnsanların nelerin gizlenmesinin gerektiği konusunda da çok farklı davranışları olabiliyor. Mesela geçenlerde yaptığım bir görüşmede en azından benim açımdan tabu olan sorunlu konuları çok rahat konuşup, daha sonra hiç önemi olmayan, çok daha alakasız bir konuda teybi kapatmamı isteyen biriyle karşılaştım. Bu da enteresan. Kişilerin hangi konuda nasıl davranacağı çok belli olmuyor; burada aynı zamanda kişisel meseleler de girebiliyor devreye. Mesela sadece politik olaylardan bahsetmiyoruz. İnsanlar tabii ki kendi yaşadığı olaylardaki detaylarda da rahatsız olup oralarda da teybi kapatmanızı isteyebiliyorlar.

Karşınızdaki kişinin görüşmede rahatsız olduğunu hissederseniz ne yapacaksınız? Bir ilişki kuruyorsunuz, fakat hem sizden, hem de konudan gelen birtakım rahatsızlıklar hissedebilirsiniz. Görüşme yaparken sezgileriniz çok önemli. Sürekli karşınızdaki insanın beden diline, size bakış biçimine, söylediklerine bakarak devam ediyorsunuz. Görüşme süreci olan iki-üç saat içinde beden dili, söylenenler, ilişki değişiyor. Bu süreçte bazı şeyleri seziyorsunuz. İyi bir görüşmede zaman içinde güven ilişkisi pekişiyor, daha çok anlatılıyor; ama başka şeyler de olabiliyor. Sizin kontrolünüz altında olan veya olmayan nedenlerden dolayı karşınızdaki kişinin gerildiğini, rahatsız olduğunu, içine kapandığını, bazı konulardan kaçtığını, hatta bazı konuları gizlediğini, doğruyu söylemediğini, sizin bildiklerinizden başka şeyler söylediğini görebilirsiniz ya da karşınızdaki insan çözülebilir, ağlayabilir, çok duygusal anlar yaşayabilir.

Kısaca, başınıza her şey gelebilir. Bu biraz psikanalitik bir ilişkiye benziyor. Başladığınız vakit ne olacağını, nereye gideceğini bilemediğiniz durumlar olabilir. Her zaman böyle değil tabii. Önemli olan, sizin her zaman için bu tip gelişmelere hazır olmanız. Bunlar için bir formül yok. Sezgilerinizle hareket etmelisiniz. Bir rahatsızlık hissettiğiniz vakit, o anda o insana doğru mesajları vermeniz, kurduğunuz empatiyi hissettirmeniz gerekiyor. Zaten bunu yapıyorsunuz; birisi ağlarsa siz de ağlıyorsunuz, çünkü onun iç dünyasına girmiş durumdasınız. Sözlü tarih öyle bir şey ki, eğer çok detaylı bir hikâyenin içindeyseniz zaten o insan sizi alıp götürüyor.